

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК УМОВА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ-ІНВАЛІДІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Л. І. МІЩИК

Інтегрована освіта зараз є одним із пріоритетних напрямів соціальної політики демократичних країн. У Конвенції ООН про права дитини декларується, що право людей з інвалідністю на інтеграцію в суспільство є основним принципом міжнародних стандартів у галузі прав людини, і сумісна освіта – це основа суспільної інтеграції. У розвинених країнах інтегровані школи вже реальність, в нашій – поодинокі випадки.

Інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу.

Проблемами інклюзивного навчання займалися Бондар В., Грицюк Н., Колупаєва А., Софій Н., Найда Д. та ін.

Метою нашої статті є надання інформаційного забезпечення рівного доступу до якісної освіти інклюзивним освітнім закладам, адаптування навчальних програм та планів, методів і форм навчання; використання існуючих ресурсів, партнерство з громадою до індивідуальних потреб дітей з особливими освітніми потребами.

Інклюзія (включення) – процес збільшення ступеня участі всіх дітей у соціальному житті, в різних програмах.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу.

Інклюзивна школа – це заклад освіти, що відкритий для навчання всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, соціальних, емоційних, мовних чи інших особливостей. Цей заклад забезпечує безбар'єрне фізичне середовище, адаптує навчальні програми та плани, методи й форми навчання, тим самим надаючи можливість усім дітям успішно навчатись, у тому числі і дітям з особливими освітніми потребами; залучає батьків до співпраці; співпрацює з фахівцями з метою надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей; створює позитивну атмосферу в шкільному середовищі та громаді загалом.

Інклюзія – це процес. Важливо зазначити, що інклюзія має розглядатись як постійний пошук ефективних шляхів задоволення індивідуальних потреб усіх дітей. У цьому випадку відмінності розглядаються як позитивне явище, що стимулює навчання дітей та дорослих.

Досить часто інтеграцію ототожнюють з інклюзією, що має дещо розширений контекст: інтеграція відображає спробу залучити учнів з особливими потребами до загальноосвітніх шкіл, а інклюзія передбачає пристосування шкіл і їх загальної освітньої філософії та політики до потреб усіх учнів як обдарованих дітей, так і тих, які мають особливі потреби. Інклюзія потребує змін на всіх рівнях освіти.

Суспільство повинно враховувати та пристосовуватись до індивідуальних потреб людей, а не навпаки.

Інтеграція й інклюзія розглядаються як антонімічні щодо «сегрегації» та «ексклюзії». Сегрегація – виключення людей з особливими потребами від більшості, практика спеціальних закладів. Ексклюзія – обмеження соціальної активності дитини до її виключення із суспільного життя внаслідок обмеження соціальних та суспільних прав.

Інклюзія пов'язана з визначенням перешкод і їх подоланням. Відповідно, вона включає проведення комплексної оцінки, збір інформації з різноманітних джерел для розробки індивідуального плану розвитку та реалізації його на практиці.

Така організація навчання дітей з обмеженими можливостями в звичайних школах вимагає чимало зусиль. На жаль, більшість шкільних будівель не пристосовані зараз до того, щоб у них перебували діти з важкою формою інвалідності. Крім того, стосовно дітей-інвалідів існує негативне ставлення з боку інших людей, а також стереотипи і хибні погляди з приводу можливостей інвалідів: що вони можуть, а чого не можуть.

В той же час міжнародні та вітчизняні документи в галузі інклюзивної науки, наприклад, стандартні правила ООН щодо порівняння можливостей людей зі спеціальними потребами (1993 р.) містять заклик до всіх держав зробити освіту для всіх осіб з фізичними та розумовими вадами невід'ємною частиною системи освіти.

Педагогіка, орієнтована на потреби дітей, може допомогти уникнути безцільних витрат ресурсів і краху надій, до чого надто часто призводить низький рівень навчання та шаблонність концептуальних підходів до освіти.

Слід відмітити, що Саламанська декларація (1994 р.) містить заклик до урядів усіх країн затвердити на законодавчому рівні принцип інклюзивної освіти та брати до загальних шкіл усіх дітей, якщо немає виняткових випадків, які унеможливають це. Зроблено наголос на тому, що кожна дитина має унікальні особливості, інтереси, здібності та навчальні потреби, і тому необхідно розробляти системи освіти і виконувати освітні програми таким чином, щоб брати до уваги широку різноманітність цих особливостей та потреб.

За конвенцією ООН про права дитини держави-учасниці визнають право дитини на освіту, і з метою поступового досягнення реалізації цього права на основі рівних можливостей упроваджують безкоштовну та обов'язкову початкову освіту.

Стосовно неповносправної у розумовому або фізичному відношеннях дитини, стверджується, що вона має вести повноцінне і достойне життя в умовах, що забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі і полегшують її активну участь у житті суспільства [8, ст. 23, 28, 29].

Розглянемо нормативні акти України у сфері освіти щодо дітей з особливими потребами.

Конституція України [9, ст. 53] гарантує всім громадянам право на освіту. В Законі не передбачено жодних винятків чи подвійних тлумачень щодо дітей з особливими потребами. Разом із положенням про охорону державою сім'ї, материнства і дитинства це дає певні підстави говорити про пріоритет інклюзивної форми навчання, порівняно з навчанням у школі-інтернаті.

Закон України «Про освіту» гарантує можливість навчатись екстерном та вдома, але про інтегроване навчання інформації немає. У Законі України «Про загальну середню освіту» згадується про існування дітей з особливими потребами в освітньому полі як «дітей для навчання у спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах)», але без уточнення про можливість їх інтеграції. Закон також містить наступне твердження: «Зарахування та добір дітей для навчання у спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах), їх переведення з одного типу таких навчальних закладів до іншого проводиться за висновком відповідних психолого-медико-педагогічних консультацій у порядку, встановленому Міністерством освіти України [4, 5].

У разі, якщо батьки або особи, які їх замінюють, всупереч висновку відповідної психолого-медико-педагогічної консультації відмовляються направляти дитину до відповідної спеціальної загальноосвітньої школи (школи-інтернату), навчання дитини проводиться за індивідуальною формою» [4, 5].

Тобто, з одного боку, держава нібито підтримує скерування дітей до інтернатів, бо так правильно з точки зору комісії, а з іншого – дозволяє навчатись за місцем проживання. Саме положення про індивідуальну форму навчання дозволяє дитині навчатись удома, але нібито й не забороняє відвідувати окремі або навіть усі заняття в школі за місцем проживання.

Закон України «Про охорону дитинства» у ст. 26 «Захист прав дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку» стверджує, що «... дискримінація дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку забороняється. Держава сприяє створенню дітям-інвалідам та дітям з вадами розумового або фізичного розвитку необхідних умов, рівних з іншими громадянами можливостей для повноцінного життя та розвитку» [6].

Інформація про «інклюзивну освіту», що означає навчання дітей з особливими потребами разом з іншими дітьми у тих самих загальноосвітніх класах за місцем проживання, в офіційних документах до 2009 року не була поширеною. Але близькі за змістом «інтегроване навчання», «інтеграція до загальноосвітніх закладів» у позитивному плані згадуються в офіційних документах на рівні постанов Кабінету Міністрів України та державних програм. Зокрема, в Доктрині освіти (2001) є посилання на рівний доступ до якісної освіти, однак інтеграція розуміється не як залучення учнів до загальних шкіл, а більше як наближення спеціальних закладів освіти до загальної системи.

Концепція ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів, схвалена Постановою Кабінету Міністрів України № 1545 від 12.10.2000 р., проголошує, що на зміну ізольованому інтернатному вихованню дітей-інвалідів має прийти інтегроване навчання і виховання, а в напрямках реабілітації

передбачає перебування дитини-інваліда в дитячому колективі, без ізоляції від суспільства (як це відбувається в закритих інтернатних установах), в умовах звичайного середовища. У Постанові задекларовано збереження сім'ї, на противагу перебуванню дитини в інтернаті, і перевага інтеграції до учнівського колективу над домашньою формою навчання.

Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та розумового розвитку (Постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.2004 р. № 848), однією зі своїх цілей вбачає «... створення передумов для запровадження інтегрованого навчання дітей» [14]. Пункт 9 зазначеного документа зобов'язує всі загальноосвітні навчальні заклади, незалежно від типу, форми власності та підпорядкування, працювати за цим Державним стандартом, якщо у закладі навчаються діти з особливими потребами.

У наказі Міністерства освіти і науки № 849 від 3 листопада 2004 р. йдеться про те, що в межах свого індивідуального навчального плану діти з особливими потребами могли б мати, крім загальноосвітнього, ще й корекційний, реабілітаційний, логопедичний компоненти тощо: «Для створення оптимальних умов оволодіння навчальним матеріалом з учнями, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, підготовчого, 1 - 4 класів проводяться індивідуальні та групові заняття з корекції вад розвитку» [12].

Вагомим документом є й Концепція державного стандарту спеціальної освіти, затверджена спільним Рішенням Президії АПН від 16.06.99 р. № 1-7/6-6 і колегії МОН від 23.06.99 № 7/5-7, яка «...поширюється на вісім існуючих типів шкіл, на нові типи, що можуть виникнути, на всі заклади, осередки, незалежно від місця та форми навчання дітей з особливими потребами» [10].

Досить цікаві пункти містяться у «Комплексній програмі освіти та фахової підготовки інвалідів», затвердженій спільним наказом МОН і АПН України від 26.11.2002 р.: «... створити в кожному районі міст та СМТ не менше 1 загальноосвітньої школи з необхідними умовами для навчання інвалідів, з метою забезпечення ранньої соціальної адаптації дітей-інвалідів, які не мають відставання в інтелектуальному розвитку».

У зазначеному документі також передбачається кадрове забезпечення навчання дітей з особливими освітніми потребами: «... забезпечити практичними психологами і соціальними педагогами всі дошкільні навчальні заклади компенсуючого типу, спеціальні загальноосвітні школи (школи-інтернати) для дітей, які потребують корекції фізичного та розумового розвитку, загальноосвітні школи, професійно-технічні училища соціальної реабілітації для дітей, які потребують особливих умов виховання; загальноосвітні школи-інтернати для дітей, які потребують соціальної допомоги».

Серед останніх ініціатив потрібно звернути увагу на Указ Президента України № 900/2005 від 1 червня 2005 р. «Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями», де в пункті 8 дається вказівка переглянути Державну цільову програму «Шкільний автобус» з метою вирішення питання щодо забезпечення перевезення дітей-інвалідів у візках спеціально пристосованими автобусами до місць навчання і додому, а також вжити заходів щодо пристосування загальноосвітніх навчальних закладів до потреб дітей з інвалідністю. Цілком очевидно, що перевезення дітей та переобладнання шкіл мало б робитись зовсім не для того, аби перевести дітей на домашню програму, а якраз навпаки, щоб дозволити їм відвідувати школу, проживаючи при цьому вдома, а не в інтернаті.

Для забезпечення рівного доступу дітей з особливими освітніми потребами до якісної освіти Міністерством освіти і науки України доопрацьовано та здійснено фінансово-економічне обґрунтування проекту Закону України «Про спеціальну освіту», який прийнято у першому читанні Верховною Радою України у лютому 2009 року. Зазначеним законопроектом передбачається створити правове поле для запровадження інклюзивного навчання дітей із порушеннями розвитку в комплексі з реабілітаційними заходами, як альтернативи їхнього навчання у закладах інтернатного типу.

Наказом Міністерства освіти і науки № 855 від 11 вересня 2009 року затверджено План дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 рр., де чітко визначаються пункти щодо запровадження інклюзивного навчання у навчальному закладі до 2012 р. Низкою розпорядчих документів визначені завдання органам управління освітою щодо створення умов для вільного доступу дітей з інвалідністю, приміщень, навчальних закладів; здійснення контролю з урахуванням потреб дітей з обмеженими фізичними можливостями.

15 серпня 2011 р. вийшла постанова Кабінету Міністрів України № 872 про «Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», де чітко визначені права

дітей з особливими потребами на освіту за місцем проживання, їх соціалізації та інтеграції в суспільство; залучення батьків до участі у навчально-виховному процесі. І надалі «освітні послуги надаються дітям з особливими освітніми потребами загальноосвітніми навчальними закладами у класах з інклюзивним навчанням із застосуванням особистісно орієнтованих методів навчання та з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей».

Отже, інклюзивне навчання повною мірою не є альтернативою спеціальній освіті. Воно значно розширює її можливості. Інклюзивні школи мають працювати в тісному зв'язку зі спеціальними загальноосвітніми навчальними закладами, використовуючи напрацьовані методики роботи з дітьми тієї чи іншої нозології, залучати до консультування спеціалістів із багаторічним досвідом роботи з такою категорією дітей. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває організація своєчасного системного психолого-педагогічного супроводу учнів з порушеннями розвитку.

Список використаної літератури

1. Бондарь В. И. Реабилитация детей-инвалидов – общегосударственная проблема / В. И. Бондарь // Вопр. курортологии, физиотерапии и ЛФК. – 1995. – № 3. – С. 22–25.
2. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» // Права інвалідів в Україні. – К. : Сфера, 2002. – С.165-169.
3. Грицюк Н. Потурбуймося про дітей з особливими освітніми потребами / Н. Грицюк // Дефектолог. – № 5(29). – травень. – 2009.
4. Закон України «Про освіту» від 19.07.2002.
5. Закон України «Про загальну середню освіту» від 13.05.1999. – № 651-XIV.
6. Закон України «Про охорону дитинства» у ст. 26 «Захист прав дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку» від 26.04.2001 р.– № 2402 – III.
7. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи / А. А. Колупаєва // Монографія – К. : Самміт-Книга, 2009. – (Серія «Інклюзивна освіта»).– 272 с.
8. Конвенція ООН про права дитини (ст. 23, 28, 29) від 20.11. 1999.
9. Конституція України (ст. 53) від 28.06.1996. – № 254.
10. Комплексна програма освіти та фахової підготовки інвалідів», затверджена спільним наказом МОН та АПН України від 26.11.2002 р.
11. Міщик Л. І. Інтеграція студентів різної інвалідності в освіті / Л. І. Міщик // Вісник ЗНУ № 1, – 2007. – С. 131-136.
12. Указ Президента України № 900/2005 від 1 червня 2005 р. «Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями».
13. Придатченко П. М Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні / П. М. Придатченко // Наук.-метод. зб. – К. :ФО – 2007. – 180 с.
14. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 про «Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах».
15. Софій Н. З.Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа : особливості організації та управління : навч.-метод. посібн. / Н. З. Софій, А. А Колупаєва, Ю. М. Найда та ін.; [за заг. ред. Даниленко Л. І]. – К. : 2007.